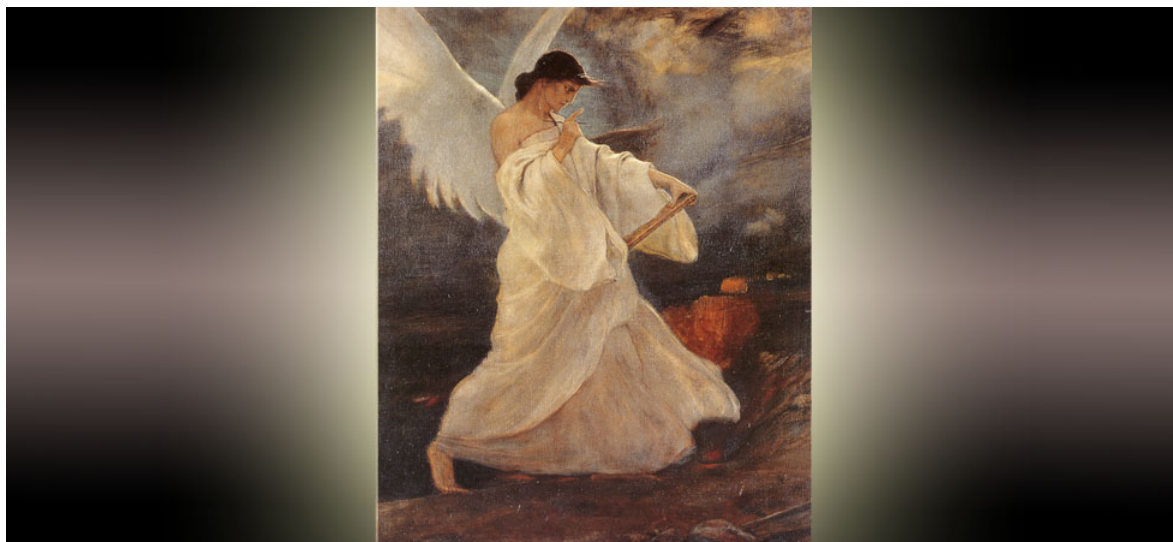

25 Μαρτίου 2014

Ευρώπη, Διαφωτισμός & Επανάσταση του 1821 (Α')

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Νικολάου Γύζη: Η Δόξα των Ψαρών

Στα τέλη του 17ου αιώνα στην Ευρώπη έκανε την εμφάνισή του **το κίνημα του Διαφωτισμού**. Με τον όρο «Διαφωτισμό» ή «Αιώνα των Φώτων» ονομάστηκε η οικονομική, κοινωνική, επιστημονική, πολιτική και γενικότερη ιδεολογική κίνηση, που έθετε σκοπό τη βελτίωση των συνθηκών της ανθρώπινης κοινωνίας και που εκτείνεται χρονικά από το 1688 - Ένδοξη Επανάσταση στην Αγγλία- έως το 1789 -έναρξη της Γαλλικής Επανάστασης.

Βασικά γνωρίσματα αυτής της πολύμορφης κίνησης ήταν: α) Εμπιστοσύνη στη λογική ικανότητα του ανθρώπου, β) Κριτικός έλεγχος, άρνηση των παραδόσεων και κάθε αυθεντίας, γ) Άσκηση αμείλικτης κριτικής σε κάθε θεωρία για τη φύση, τη γνώση, την κοινωνία, τη θρησκεία, την πολιτική οργάνωση, για όλους τους θεσμούς, δ) Πίστη στη δυνατότητα βελτίωσης του ανθρώπου και απεριόριστης προόδου του πολιτισμού, και ε) Προσδοκία ανάπλασης της κοινωνίας με τη δύναμη της ανθρώπινης λογικής. Ταυτόχρονα, εξέφρασε μία γενικευμένη αμφισβήτηση των εξουσιών του παλαιού καθεστώτος, με αντίστοιχη προβολή της αξίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη¹.

Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός είχε απήχηση και στον Ελληνισμό, παροικιακό και τουρκοκρατούμενο. Η πνευματική κίνηση του Νεοελληνικού Διαφωτισμού διαμορφώθηκε στον Ελλαδικό χώρο από τα μισά του 18ου αιώνα έως τις αρχές του 19ου αιώνα. Οι ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού διαχύθηκαν στον ελληνικό χώρο, όταν διαμορφώθηκαν οι κατάλληλες συνθήκες στις αρχές του 18ου αιώνα, με την ανάθεση της εξουσίας των παραδουνάβιων ηγεμονιών σε Έλληνες ηγεμόνες και αργότερα με τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, το 1774. Παράλληλα οι έμποροι και οι Φαναριώτες προσπάθησαν να λάβουν ενεργό μέρος στα εκπαιδευτικά πράγματα, που έως τότε διαχειριζόταν η Εκκλησία. Γνώρισαν τις ιδέες του Διαφωτισμού και επικέντρωσαν τις πρώτες προσπάθειές τους στη μετάφραση σημαντικών έργων Άγγλων και Γάλλων Διαφωτιστών, όπως του Λοκ,

των Γάλλων Εγκυκλοπαιδιστών, του Βολταίρου κ.α.

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός, όπως και ο δυτικοευρωπαϊκός, προέβαλε μία εναντίωση στο πολιτικό, κοινωνικό και θρησκευτικό κατεστημένο της εποχής του. Ζητούσε παιδεία για όλους, ισότητα, ελευθερία και απαλλαγή του ανθρώπου από την πρόληψη και τη δεισιδαιμονία. Ταυτόχρονα είχε δύο ειδοποιούς διαφορές σε σχέση με τον Ευρωπαϊκό, α) την απελευθέρωση του υπόδουλου Έθνους και β) την πνευματική αναγέννηση των υποδούλων. Η τελευταία θα γινόταν αποκλειστικά με την καλλιέργεια και διάδοση της παιδείας.

Στην παιδεία εναπόθεσαν οι Έλληνες –ιδιαίτερα ο Κοραής- ένα μεγάλο μέρος των ελπίδων τους για απελευθέρωση². Από την άλλη, η παραγωγή της ιδεολογίας του Ελληνικού Διαφωτισμού φαίνεται πως υπήρξε έργο μεμονωμένων προσωπικοτήτων, σε αντίθεση με ο,τι συνέβαινε στην υπόλοιπη Ευρώπη

Στην πρώτη περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (1670-1774), εκτός από τους εμπόρους και τους Φαναριώτες, σημαντικό ρόλο στην αφύπνιση των υπόδουλων Ελλήνων και στο άνοιγμα του δρόμου στο Διαφωτισμό έπαιξε και η Εκκλησία. Δεσπόζουσες μορφές της ήταν ο δεσπότης Δέρκων Σαμουήλ Χαντζερής, ο Ευγένιος Βούλγαρης και ο Κοσμάς ο Αιτωλός.

Στη δεύτερη περίοδο (1775-1800), η Γαλλική Επανάσταση και τα διάφορα ιδεολογικά ρεύματα πολιτικού και επαναστατικού ριζοσπαστισμού βρίσκουν γόνιμο έδαφος στους εκφραστές της πολιτικής σκέψης των Ελλήνων Διαφωτιστών. Τέτοια κείμενα γεννιούνται από την πένα του Ιώσηπου Μοισιόδακα (1725-1800)³, του Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798), αργότερα του Αδαμάντιου Κοραή (1748-1833)⁴, του Ανώνυμου Έλληνας που έγραψε την Ελληνική Νομαρχία (1806) κ.α.. Σημαντικό ρόλο, όμως, στο σημείο αυτό δεν διαδραμάτσαν μόνο τα κείμενα, που αποτυπωνόταν το πνεύμα του Διαφωτισμού, αλλά και η ίδρυση ελληνικών τυπογραφείων και εκδοτικών οίκων στη Βενετία, στη Βιέννη, στη Λειψία.

Τέλος, στην τρίτη περίοδο (1800-1821), η στροφή προς τα παιδευτικά ενδιαφέροντα έγινε πιο έντονη. Διευρύνθηκε ο κύκλος των ανθρώπων που συμμετείχαν σε αυτήν. Τώρα μόνο η νέα εμπορική τάξη είναι εκείνη που έχει το λόγο στα εκπαιδευτικά πράγματα.

Σε όλη αυτήν την προσπάθεια «μετακένωσης» της ευρωπαϊκής γνώσης και των επιτευγμάτων της ευρωπαϊκής διάνοησης στην ελληνική παιδεία θα υπάρξουν σθεναρές αντιδράσεις από την πλευρά των συντηρητικών. Οι τελευταίοι θεωρούν την Ευρώπη ως ρίζα όλων των κακών⁵. Ίσως, όμως, σε ένα σημείο οι αντιδράσεις αυτές να υπήρξαν δικαιολογημένες, αφού η «μετακένωση» πολλών ιδεών του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού αλλά και του γενικότερου τρόπου ζωής, που εκείνος

επέβαλε, υιοθετήθηκαν άκριτα και με υπερβολικό μιμητισμό εις βάρος των δικών μας παραδόσεων και της ελληνικής ταυτότητάς μας.

Αν και αρχικά προειπώθηκε, ότι βασικός φορέας των παραπάνω ιδεολογικών και πολιτικών διεργασιών ήταν οι έμποροι και οι Φαναριώτες, στη συνέχεια **από το 1775-1800, πρωταγωνιστούν μόνο οι έμποροι.** Οι τελευταίοι εκμεταλλεύτηκαν τις συγκυρίες που προέκυψαν μετά τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων πολέμων αλλά και με τον Ηπειρωτικό αποκλεισμό, έτσι κατάφεραν όχι μόνο να πλουτίσουν αλλά να έρθουν σε επαφή με τις διάφορες ευρωπαϊκές ιδέες, να γνωρίσουν ξένα ήθη και άλλους πολιτισμούς. Συνέπεια όλων αυτών ήταν η συγκρότηση μίας ελληνικής αστικής τάξης. Τα μέλη της ήταν οικονομικά εύρωστα και είχαν κατανοήσει απόλυτα ότι την καλύτερη ζωή και την ελευθερία τη φέρνει η παιδεία. Κατά συνέπεια, ίδρυσαν σχολεία, τύπωσαν βιβλία, ώστε να ανθίσει ξανά η παιδεία στις σκλαβωμένες περιοχές που ζούσαν Έλληνες.

Ταυτόχρονα, η εμφάνιση των απελευθερωτικών κινήματων και το επιτακτικό αίτημα της φιλελευθεροποίησης στην Ευρώπη είχε αντίκτυπο στους Έλληνες της Διασποράς. Έτσι στα πλαίσια του διακαούς πόθου για αποτίναξη του τουρκικού ζυγού και με σαφή την επίδραση των μυστικών εταιρειών της Ευρώπης, συναντήθηκαν το 1814 στην Οδησό τρεις Έλληνες –**ο Νικόλαος Σκουφάς, ο Εμμανουήλ Ξάνθος, και ο Αθανάσιος Τσακάλωφ**– και αποφάσισαν τη σύσταση μίας αυστηρά μυστικής οργάνωσης, η οποία θα προετοίμαζε τον ξεσηκωμό όλων των Ελλήνων. **Η Φιλική Εταιρεία**, όπως υποστηρίζεται, ιδρύθηκε πάνω στα πρότυπα των μυστικών τεκτονικών ή ιακωβινικών λεσχών που ανθησαν στην Ευρώπη στα τέλη του 18ου αιώνα, κυρίως των Καρμπονάρων και των Ελευθεροτεκτόνων, χωρίς, όμως, τελικά να είναι μασονική, αφού τα μέλη της ορκίζονταν πάνω στο ιερό Ευαγγέλιο και αποδέχονταν μόνο τον Τριαδικό Θεό ως αληθινό.

Σκοπός της Φιλικής Εταιρείας ήταν η γενική επανάσταση των Ελλήνων για την «ανέγερσιν και απελευθέρωσιν του Ελληνικού Έθνους και της Πατρίδος μας», όπως μας πληροφορούσε ο ίδιος ο Ξάνθος. Και σημείωνε στα «Απομνημονεύματά» του: ..δία να ενεργήσωσι μόνοι των ο,τι ματαίως από πολλού χρόνου ήλπιζον από την φιλανθρωπίαν των χριστιανών βασιλέων».

Παράλληλα, η Ελληνική Επανάσταση αποτέλεσε γεγονός έμπνευσης για τους διάφορους διανοούμενους και καλλιτέχνες της Δύσης, ενώ γέννησε το κίνημα του Φιλελληνισμού. **Το φαινόμενο του Φιλελληνισμού, γεννήθηκε τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα**, γαλουχήθηκε μέσα στο κλίμα του κλασικισμού και του ρομαντισμού και έφθασε στην πλήρη του έκφραση με το μεγάλο ξεσηκωμό των

Ελλήνων.

Στην αρχαιολατρία, στις κλασσικές σπουδές και στο αυξανόμενο ενδιαφέρον για τους απογόνους των αρχαίων κατοίκων της Ελλάδος, προστέθηκε ένας ενθουσιασμός που προκάλεσε ο σκληρός αγώνας του ίδιου εκείνου λαού που, από τα πολύ παλιά χρόνια, έβαζε ως πρωταρχική αξία την ελευθερία. Κανένα άλλο κίνημα της εποχής δεν ξεσήκωσε με τόση θέρμη και ενθουσιασμό την κοινή γνώμη και τη λογισύνη.

Ο αγώνας των Ελλήνων προέβαλε ως πολιτισμικό αιτούμενο, ως πάλη κατά της βαρβαρότητας. Η τελευταία έβρισκε την ενσάρκωσή της στο πρόσωπο των Τούρκων⁷. Ο έμπρακτος φιλελληνισμός εκδηλώθηκε με ποικίλους τρόπους: α) εθελοντές σπεύδουν να πολεμήσουν στα πεδία της μάχης, β) γίνονταν έρανοι για τη συγκέντρωση χρημάτων με σκοπό την ενίσχυση των αγωνιζομένων με πολεμοφόδια, τρόφιμα, χρήματα, γ) ρομαντικοί ιδεολόγοι, αρχαιολάτρες, φοιτητές στρατιωτικοί, επιστήμονες, κ.α. προσπαθούσαν με όποιο μέσο μπορούσαν να ενισχύσουν την Ελληνική Επανάσταση⁸. Κορυφαίοι Φιλέλληνες υπήρξαν ο Λόρδος Βύρων, ο Σατωβριάνδος και ο Βίκτωρ Ουγκώ.

Σημειώσεις

1. Φ. Ηλιού, «Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Η νεωτερική πρόταση», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 2, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα 2003, σ. 9.
2. Γ. Μαργαρίτη, *Ελληνική Ιστορία: Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, ΕΑΠ, Πάτρα 1999, σ. 57.
3. Π. Κιτρομηλίδη, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*, Αθήνα 1985.
4. Χαρακτηριστική φράση του Κοράη ήταν «Δράξασθε παιδείας. Με τη φράση αυτή είχε συνδέσει αναπόσπαστα στη συνείδησή του την απόκτηση παιδείας με την απόκτηση ελευθερίας. Βασικές του ιδέες ήταν η ανάγκη «μετακένωσης» της δυτικής παιδείας στην Ελλάδα και ο εκσυγχρονισμός της διδασκαλίας. Βλ. σχετικά Α. Παπαδερού, *Μετακένωσις. Ελλάδα, Ορθοδοξία, Διαφωτισμός κατά τον Κοραή και τον Οικονόμο*, μτφρ. Εμμανουήλ Γεωργουδάκης, εκδ. Ακρίτας, 2010. Δ. Χαραλαμπίδη, *Ο Αδαμάντιος Κοραής και η Πολιτική, διδακτορική διατριβή*, Παντείο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Αθήνα 1999.
5. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα λόγια του Ιερόθεου Δενδρινού: «αθειΐζουσιν όσοι σπουδάζουσιν εν τη Φραγγία, και μετά την επιστροφήν αυτών συναθειΐζουσι και ετέρους». Βλ. Φ. Ηλιού, *οπ.π.*, σ. 11.
6. Βλ. σχετικά Τ. Βουρνά, *Φιλική Εταιρεία: το παράνομο οργανωτικό της και ο διωγμός της από τους ξένους*, Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1982. Γ. Κορδάτου, *Ρήγας Φεραίος και Βαλκανική Ομοσπονδία*, Αθήνα 1974. Εμ. Πρωτοψάλτη, «Η Φιλική Εταιρείαν και το έργο της», *Νέα Εστία* 898 (1964), 1688-1695.
7. Λ. Δρούλια, «Ο Φιλελληνισμός: Φιλελεύθερο και ριζοσπαστικό πολιτικό

κίνημα», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.3, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 2003, σσ.267, 268.

8. Β. Παναγιωτόπουλου, «Η Φιλική Εταιρεία: Οργανωτικές προϋποθέσεις της εθνικής Επανάστασης», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.3, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 2003, σσ.9-32.